

COR JELLEMA, DE ZACHTMOEDIGE

Alfred Krans

Soms zag ik hem wel eens lopen, als ik op weg was naar de colleges van de zeer gevreesde professor Kylstra, die Gotisch gaf. Het waren de wilde jaren 60 en ik studeerde Nederlands aan de universiteit van Groningen. Ik kwam als jong studentje in 1965 en Cor Jellema twee jaar later, in 1967, als wetenschappelijk medewerker, die Duitse letterkunde ging doceren. Wij kenden elkaar niet, ik wist al helemaal niet, dat hij toen al twee dichtbundels had gepubliceerd, alhoewel, eigenlijk was het er maar één, de bundel Tors voor een hymne was helemaal niet gepubliceerd en zou ook nooit gepubliceerd worden en toch kreeg hij daar de rijkstoelage voor jonge letterkundigen voor. Een opmerkelijk staaltje, dat hem wel de nodige publiciteit opleverde. “Bij het schrijven van gedichten gaat het mij er om, een werkelijkheid te stichten. Mensen en dingen verliezen hun identiteit wanneer zij niet meer in relatie staan tot andere dingen, andere mensen en God. In mijn gedichten probeer ik die relaties te stichten en daarmee de mensen en de dingen hun identiteit te geven,” zegt hij in een interview in De Gooi –en Eemlander. Een vriendin, die Duits studeerde, wees me op hem en vond, dat ik eens wat van zijn poëzie moest lezen. Het leek me een zachtmoedig mens en ook wel een tikje wereldvreemd. Maar ik had het veel te druk met Middelnederlands en 17e eeuwse en Vondel en later vooral met het demonstreren tegen en stenen gooien naar onze gehate professor van Es, die nooit een student in één keer liet slagen voor een tentamen. “Komt u over drie maanden nog maar eens terug.” En niet veel later was W.F.Hermans aan de beurt, die voor zijn geografiestudenten nog veel meer streken in petto had. Zij verloren hun identiteit, omdat zij niet meer in relatie stonden tot andere mensen. En zij mochten vooral hun identiteit niet terug krijgen, want het was revolutie. Het moet een moeilijke periode voor Cor Jellema zijn geweest, maar pas in 1988 is hij vroegtijdig weggegaan, toen al die democratiseringgolven hem te veel werden.

En omstreeks die tijd zag ik hem terug. Hij woonde toen al in Leens op Oosterhouw. De toenmalige commissaris van de koningin in Drenthe, Mr. Oele, organiseerde destijds in zijn provinciale residentie maandelijkse bijeenkomsten over alle mogelijke onderwerpen met steeds wisselende sprekers. En zo had hij op een winteravond ook Cor Jellema uitgenodigd om een lezing te houden over moderne poëzie en ik was een van de genodigden om naar hem te komen luisteren. Ik denk, dat mij die eer te beurt viel, omdat ik toen voorzitter was van OKW, de vereniging van Onderwijs, Kunst en Wetenschap, het troetelkind van de schrijver en NRC –redacteur K.L.Poll en die vereniging ontplooid in Drenthe heel wat activiteiten op dat gebied. Ik zat daar temidden van burgemeesters, wethouders, ambtenaren en notabelen te luisteren naar het betoog van Cor Jellema en weer viel mij op, hoe zachtmoedig hij was. In het gedeelte na de pauze raakte ik met hem in een hevige discussie gewikkeld over de poëzie van Gerrit Krol, ik weet al niet eens meer waar het precies over ging, maar de burgemeesters en aanverwante notabelen luisterden ademloos toe, in die grote achterkamer van Oele, of het nu wel of niet mogelijk was een synthese te maken tussen wiskunde en poëzie. Ik vond, dat het kon, maar Cor had er moeite mee. Tijdens de borrel spraken wij verder en zo kwamen we ook terecht bij de Duitse literatuur, waar ik tot zijn verrassing ook veel van wist. Als tweetalig opgevoed mens was dat voor mij niet erg bijzonder, zo had ik in de eindexamenklas van de middelbare school Hermann Hesse ontdekt en die had mij sinds die tijd niet meer verlaten. Ik vroeg Cor, wat hij van Hesse vond. Te somber, te pessimistisch en weer ontspon zich een discussie, want ik was het daar als Hesse –kenner absoluut niet mee eens. Maar de

vriendschap was geboren, ik weet haast wel zeker vanwege die merkwaardige combinatie, een neerlandicus, die germanist had kunnen zijn en de germanist, die Nederlandse poëzie schreef.

Kort daarna nodigde ik hem uit om uit eigen werk voor te lezen in een wintercyclus over poëzie. Na afloop sprak hij over zijn prachtige tuin en die moest ik vooral eens komen bekijken. En zo reed ik vele jaren lang door het Groninger landschap naar Leens. Soms in de herfst, als de wind over het lege land gierde, het leek zo veel op het vlakke Vlaamse land van Jacques Brel. Soms in de zomer, als de hitte boven de gele velden zinderde en je je waande in de verhalen van Novalis en de gebroeders Schlegel. En altijd was daar die weidsheid van het Groninger landschap, alsof God op het laatst zijn overgebleven klei woest had neergesnoekt. Bijna op het eind woonde Cor, in dat prachtige notarishuis, Oosterhouw. Hij heeft vele gedichten geschreven over dit Groninger land, waar hij nooit genoeg van kreeg. Na de stad Groningen sloeg je linksaf en dan reed je er zo in. Aduard, Noordhorn langs de galerie van Mebius, Den Ham en dan Saaksum, waar het pas echt begint.

SAAKSUM

Licht getild hoe zwaar ook de klei zich uitstrekt
onder stapelwolken: zo woonden mensen,
stuk voor stuk, geboren, begraven, stil nu
tussen de hagen.

Wonen –ook de dood te bevatten als een
onbegonnen handeling, onzer handen
werk op voorspraak van de getijden, dan wel
denkend voltrokken.

Niet een eigen eenzaamheid weegt, doch velden
voren duldend, opgang in halmen waarin
hemel rijpt? Die beeldspraak der aarde, ons tot
oogst voor de ogen.

Kleine terp, verhoogd in een toren. Kraaien
zwenken galmgedragen de tijd uit. Waarom
onbevangen niet ook de geest te geven
zo aan de winden?

Alles is gedachte. Alleen de pijn te
moeten sterven denken wij anders. Lichaam.
Lichaam. Harde pijn van ontbinding. Troost dan
nog het verbeelde?

Adem, strofe, lied, het verwaaien. Verskunst
voren: keer om wederkeer. Zie de meeuwen,
zee hun herkomst, stapelen wolken boven
wendakker, graven.

Adem woont, en droom om dit kerkhof is het
licht van boven, huiswaarts gedacht dit lichaam,
opgetild, ten hemel gevaren –opstand
blijft het bestaande,

dankbaar toch. Zijns ondanks gerijpt te sterven
lichter dan de klei ons voorspelt. Op velden
neemt het golvend vorm aan, belijning zonder
omtrek van wezen.

Zonlicht glanst in dakschild, glazuur van zerken,
beukenhaag –in al die doorschijning veilig
zijn ook wij. Ons ondanks. De kunst is: dit alles
beeld te bewonen.

Door het stroomdal van het Reitdiep naar Warfhuizen:

AAN HET REITDIEP

Hoe, aan de regen prijsgegeven, het landschap
tot aan de horizon grijs en niemand
zichtbaar begaat het, langs wegen
te zijn als enige, ademend.

Schouwen, geslagen door windkracht
striemend, het water stroomt in zijn rietkraag
en neemt, een richting is de rivier
van oudsher.

Maar rust onder dak en zich strekkend
van voorhuis tot baander de nok en het wonen,
het wonder der hoeven, geboomte
beschut dan de thuiskomst.

Doch binnen vervreemding, veel blijft verzwegen,
en onvrede heerst, het bevel aan de hond.
Wachten waarop. De klank van een haast
die zijn tijd heeft, tikkend. Het wachtwoord.

Hoor, in het duifhuis de tortel, hij lacht.
Een grootmoeder ligt in haar graf

hoog op een terp. Nog klinkt de klok
als hij niet meer geluid wordt.

Waar, om te zijn, vinden mijn ogen
beelden dan hier, mijn kinderen zij,
en ik dwing hen te zien als ik vroeger
zo open.

Hoe, en omvattend als enkel gedachte
vermag, in het ogenblik vallen, met regen
in 't water, in landschap, in aarde –
dit als mijn lichaam te voelen, pijnloos,

ontijdig, ademend, enige
weg

Ergens in de buurt ligt Fransum en dan was je er, in Leens.

KERKJE VAN FRANSUM

Bestaat nog God, kleine sarcofaag
van het geloof, even leeg
als de dorische tempels van Paestum:
hun zuilen een schuilplaats voor andere vogels
dan goden –als ik naar hem vraag?

Kleine mummie van steen
zonder hart, tabernakel,
zonder plaats voor een wijkaars, bescherm je
met jouw lichaam ons landschap
als bodem voor hemel? Ik vraag maar.

Stille klankkast voor buiten, voor grutto's
in juni, het loeiende melkvee bij 't hek –
zo gesloten, een avond, ik zit in het gras
tussen jouw zerken, zo ben je het mooist:
dicht, van het uitblijvend antwoord de schrijn.

Een zachtmoedig mens, als dichter, als man, als vriend, als tuinbezitter. Elke ochtend werkte hij aan zijn gedichten, vertalingen, recensies. Vaak ging het over de liefde, die hij, afkerig van Wolkeriaanse pathos, abstraheerde tot filosofische zachtmoedigheid:

OKTOBER

Weer wordt het herfst. Weer gaat het dromen onder.
Het blad verkleurt. Nog is de hemel blauw
voordat de stormen komen. 'k Denk aan jou,
dat jij bestaat, aan dat ik niets ben zonder

jouw beeld in mij, aan dat het breken zou,
aan woorden die wij niet herroepen konden,
en aan die avond dat wij elkaar vonden,
aan ganzenvlucht, zonsondergangen, kou.

En aan het einde, misverstanden, zonden
van zelfmisleiding, te voorzien berouw,
aan het vergeefse dat wij eens bestonden,
aan dat voorbij ging dat ik dacht aan jou.

Maar ook de dood was hem niet vreemd. Zijn poëzie was ermee doortrokken, hij was er niet bang voor, maar bij nadere beschouwing schreef hij tegen de dood, zoals hij ook schreef tegen de vergankelijkheid en tegen het verval:

Waar ging je heen. Een poort. Een metafoor.
Zonder gedaante moet de geest ontbinden?
Wij schilderen het doodzijn af; als blinden,
de handen uitgestrekt, een leegte door,

radend een richting; van wie wij beminden
denken wij ons een eens te volgen spoor
wanneer wij zeggen: zij gingen ons voor.
Enkel in beeldspraak zijn zij nog te vinden.

Men zegt: wie heeft geleefd kan ook wel sterven
en zich verzoenen met zijn laatste uur.
't Is niet de dood, denken de donkre kooi,

een doorgang denken en je stuit op muur,
hulpeloos daarin hiëroglyfen kerven
over een winter en de kans op dooi.

'Middags werkte hij in zijn schitterende uitgestrekte tuin. Aan de voorkant rozen en rozen en rozen, geurend en sommige teruggekweekt tot in 18^e eeuwse soorten. Aan de achterkant vijvers, kassen, bomen, een crocquetveld, alles ontworpen door zijn vriend Klaas Noordhuis. Hij was de ziel van deze tuin, werd de tuin zelf:

ZELFPORTRRET ALS TUIN

't Moest zijn dat buiten wat je hand aanraakt
van jou bezit nam als de reeds verwachte:
je hebt grond om te planten los gemaakt,
je legt jezelf weg plantend in de zachte

gerede aarde; of je voelt hoe zwaar
vruchten een ongestutte tak bevruchten
en om jouw zorg wordt de boom eigenaar
en drager van toekomstige gedachten:

de tijd ging over in bestendigheid,
wat groeit en bloeit bedacht en droomde jou,
en wie jou overleed maakte niet uit:

het grasveld werd je groen, en wit de geit,
werd stem uit huis: kom handen wassen gauw,
op tafel in de blauwe schaal vers fruit.

In de theekoepel dronken wij vaak thee of een koel glas witte wijn als apéritief voor de maaltijd in de tuinkamer. Wij spraken vaak over de veranderingen in het leven, die ons niet hoeven te verrassen, want alles wat tot bloei komt, raakt ook weer in verval, zoals in de natuur. En poëzie is toch zingen op de vuilnisbelt? Zijn bundel *In een koude voorjaarsnacht* is een weerspiegeling van deze levensvisie. We spraken over kunst, we kwamen elkaar regelmatig tegen bij openingen van exposities, ik had zelf een galerie, Cor was zeer bevriend met Jacoba Wijk van de gelijknamige galerie en haar man, de kunstenaar Tiddo Nieboer.

BIJ EEN SCHILDERIJ VAN TIDDO NIEBOER

Bont blad luchtig confetti: uitgetekend
hoe herfst, hoe weer verloren, levenszin
hoe losgelaten naar het lichtst begin,
weg van de stam, maar opwaarts, onberekend

waait enkel zo een wind waarheen hij wil,
ons beeld van geest, en op de dood zich wrekend
in klare kleuren vleugel, vlinder, brekend
de zwaartekracht, en in de vlucht weer stil

van evenwicht –op het spel staat een droom:
zulk blad valt niet. Als herfst is hevig doende
in jou te klimmen naar een kaler doel,

zwicht niet dan voor het teken van de boom
wiens nieuwe knoppen seizoenen verzoenden
als stond hij in de oergrond van gevoel.

Hij schreef veel gedichten bij schilderijen. Reflecties op Ruisdael, bij het werk van H.N.Werkman.Uit zijn brieven is mij sterk bijgebleven hoe Werkman beelden vormde door woorden te lezen, te herlezen –èn hoe hij ieder jaar in de lente naar buiten verlangde, naar zijn geboortestreek, naar de Westpolder, en hoe hij op één zonnige buitendag tot diep in de winter kon teren.....

Op mijn bureau lag wekenlang een kaartje, een nieuwjaarswens van Cor. “Veel heil en zegen in het nieuwe jaar! Laten we eens een afspraak maken, bijvoorbeeld om te wandelen bij Anloo, een plek, een landschap waar ik erg van houd.” Ik had me erop verheugd en ik wist, hij ook, maar de winter was miserabel, het kwam er niet meer van en zelfs zijn laatste bundel, Stemtest, is niet meer voorzien van een opdracht.

Nu ligt hij daar op het kerkhof in Saaksum. En het is of hij al lang geleden zijn eigen requiem heeft geschreven met het gedicht

GRONINGS GRAF

Over zijn doodzijn heen
zeebodem gebleven, schollen,
glanzend en hard,
als golfslag krullend,
klei.

Klei, onbehouwener
Dan steen, onwel-
voeglijker dan zand.
Hard in de zomer van droogte,
hard in de winter van vorst.
Daartussen het doorweekte sentiment
van herfst: zarte sehnsucht.
Hij.

En sloeg met ogen aan gewas gewend
mij gade: niet te pas
lag in zijn blinde vlek
mijn wezen kansloos uitgeteld
tot op de laatste harde cent.

Meer dan zijn naam, in brons gespeld,
het wapenveld
met leeuw en wildeman beladen.

Ik heb hem niet gekend, ik
laat hem niet meer los tenzij.

Maar het mooiste gedicht, dat een diepe indruk op mij heeft gemaakt, schreef hij over Beilen, waar zijn vader in de oorlogsjaren predikant was. De pastorie staat er nog steeds, aan de spoorlijn en iedere keer als ik met de trein naar Amsterdam ga, kijk ook ik even en stiekum wuif ik wel weerom. Een groet aan Cor.

LANGS BEILEN

Uit een boek kijk je op naar 't huis altijd,
nog staande tussen beuken en platanen,
om je, een flits, diep in die tuin te wanen,
wanneer je in de sneltrein er langs rijdt.

Abstracties van een jeugd in zonnebanen
over dat grasveld en die witte geit,
herinnerd nu het kind van toen benijd:
in spel verloren de voorgoed gegane.

Zo keek het eens, 't was oorlogstijd, het lag
met griep, over die tuin heen naar de treinen.
Uit veewagons staken soms bleke handen.

Het had een boek om zelf in te verdwijnen
op een driemaster naar tropische landen,
woof nooit weerom, en wist niet wat het zag.